

OSOBITOSTI I MOGUĆNOSTI PREVENCIJE KRIMINALITETA POVEZANOG S KULTURNIM DOBRIMA I UMJETNINAMA

Stručni rad

Primljeno/Recieved: 26.06.2020.

Prihvaćeno/Accepted: 27.10.2020.

**Marija IVKOVIĆ
Dalibor DOLEŽAL**

Sažetak

Inspiracija za rad i problem(i) koji se radom oslovljava(ju): Kriminalitet povezan s kulturnim dobrima i umjetninama globalni je fenomen koji zauzima visoko četvrto mjesto prema zaradi odmah iza ilegalne trgovine oružjem, drogama i pranja novca. Sva dosadašnja istraživanja u ovom području pokazala su kako se radi o iznimno kompleksnom problemu za čije je rješavanje potrebna suradnja više različitih dionika te unaprjeđenje postojećeg pristupa rješavanju ovog fenomena. Iako se radi o vrlo ozbiljnom kriminološkom fenomenu, istraživanja u ovom području većinom se fokusiraju na identifikiranje ključnih problema, a manje na iznalaženje načina rješavanja tih problema.

Ciljevi rada (naučni i/ili društveni): Cilj ovog rada je prikazati dosadašnje spoznaje o kriminalitetu povezanom s kulturnim dobrima i umjetninama te predstaviti neke od mogućnosti za prevencijom u ovom području.

Metodologija/Dizajn: Za potrebe ovog rada korištena je metoda tradicionalnog pregleda literature.

Ograničenja istraživanja/rada: Rad je teorijskog karaktera te se opis osobitosti i mogućnosti za prevencijskim aktivnostima uvelike odnose na Republiku Hrvatske.

Rezultati/Nalazi: Dosadašnja istraživanja pokazala su kako je u proces ilegalnog trgovanja umjetninama i kulturnim dobrima uključen veliki broj osoba koje nisu nužno pripadnici organiziranog kriminaliteta. Osim nedostataka u pogledu zakonske regulative, problem predstavlja i nedovoljno obučeno i potkapacitirano stručno osoblje, posebice policijski djelatnici, koji bi prepoznali slučajeve kada se radi o ilegalnoj trgovini umjetninama i kulturnim dobrima.

Generalni zaključak: Dosadašnja istraživanja su većinom uspješno identificirala razne osobitosti i problematiku kriminaliteta povezanog s umjetninama i kulturnim dobrima. Međutim, više istraživanja potrebno je radi iznalaženja načina kako što bolje prevenirati ovaj kriminološki fenomen. Također, na području Hrvatske, ali i području Balkana, potrebno je također više istraživanja s obzirom na geografsku važnost u pogledu internacionalnog tranzita te prisutnosti brojnih umjetnina koje mogu postati metom počinitelja kaznenih djela.

Opravljanost istraživanja/rada: Kriminalitet povezan s kulturnim dobrima i umjetninama globalni je fenomen s manjkom istraživanja u području prevencije ove pojave.

Ključne riječi:

kriminalitet, umjetnine, kulturna dobra, prevencija

1. UVOD

Umjetnička djela te kulturna dobra oduvijek su predstavljale signifikantnu sponu između sadašnjosti i prošlosti putem koje se stvarala određena kulturna identifikacija (Samardžić, 2010; Passas i Proulx, 2011, prema Dobovšek i Slak, 2012). S tim u svezi Passas i Proulx (2011) istaknuli su kako za održavanje i formiranje nacionalnog identiteta te samospoznaje, umjetnine i kulturna dobra imaju vrlo značajnu integracijsku funkciju u njihovom stvaranju.

Međutim, umjetnine te kulturna dobra su još od davnih dana bila i predmetom trgovine, kako legalne, tako i ilegalne, s obzirom na to kako su bila cijenjena i zbog svoje estetske komponente. Iako zapisi o ilegalnoj trgovini umjetninama i kulturnim dobrima sežu sve do 16. stoljeća (Brodie, 2014), razvojem arheologije i otkrivanjem sve većeg broja arheoloških nalazišta, postupno je rastao i broj te oblik tržišta putem kojih je trgovina i razmjena umjetnina i kulturnih dobara bila omogućena. Arheologija je tako svojim razvojem kao znanstvene discipline postala svojevrsni saveznik pravnoj državi u namjeri zaštite kulturne baštine (Meštrović, 2015). U razdoblju do 2. Svjetskog rata, umjetninama i kulturnim dobrima se u manjoj mjeri trgovalo te su više služile kao pobjednički „ratni plijen“, a tijekom 2. Svjetskog rata poslužile su i kao alat u pregovorima zaraćenih strana (Nemeth, 2007).

Na izmaku turbulentnog 20. stoljeća, u razdoblju Hladnog rata, politička i ekonomska ranjivost zemalja u razvoju omogućila je pljačku kulturnih dobara i umjetnina. Takvo stanje iskoristile su organizirane kriminalne skupine koje su doprinijele ekspanziji ove vrste kriminaliteta, a ujedno su promptno odgovorile na potrebe svjetskog tržišta u razvijenim zemljama (Nemeth, 2007). Neoliberalna ekonomija te međusobna suradnja svjetskih sila imali su utjecaj na kreiranje gusto povezane svjetske trgovačke mreže koja je olakšala trgovanje općenito, ali i otvorila put sve većem ilegalnom trgovanju umjetninama i kulturnim dobrima (Brodie, 2015; Brodie, 2015a; Brodie, 2015b). Umjetnine su tako postale sve dostupnije, a umjetnost kao takva je postala i predmetom investicija što je dovelo do činjenice kako u današnje vrijeme sve više osoba u svome posjedu ima značajne zbirke umjetnina kojima upravljaju na isti način kao da se radi o dionicama ili nekretninama.

S obzirom na sve veću dostupnost umjetnina te profit koji se stvara njihovim trgovanjem, posebice na ilegalnim tržištima, kriminalitet povezan s umjetninama bilježi sve veći porast, a prema nekim autorima, zauzima visoko mjesto nakon ilegalnog trgovanja oružjem i drogama (Chappell i Polk, 2011). Nastavno na ovu činjenicu te podatak kako se radi o još uvijek nedovoljno istraženoj temi u okviru kriminologije, u ovom radu će se predstaviti pregled najnovijih spoznaja vezanih uz kriminalitet povezan s umjetninama i kulturnim dobrima, kako na globalnoj razini, tako i u Hrvatskoj te će se, temeljem tih informacija, predložiti daljnji koraci u svrhu boljeg praćenja ovog fenomena te poboljšanja prevencije.

2. TEMELJNI POJMOVI U OKVIRU KRIMINALITETA POVEZANOG S UMJETNINAMA I KULTURNIM DOBRIMA

S obzirom na kompleksnost tematike ovog rada, vrlo je važno definirati pojmove u okviru kriminaliteta povezanog s umjetničkim djelima i kulturnim dobrima u svrhu boljeg razumijevanja kompleksnosti teme. Jednu od prvih definicija u okviru ilegalne trgovine umjetninama (Chong, 2016) dao je američki sociolog Conklin (1994), na način da je okarakterizirao kriminalitet povezan s umjetninama kao sva kaznena djela koja na bilo koji način uključuju umjetnička djela. Uzimajući u obzir kako se kaznena djela u okviru ovog koncepta mogu odnositi i na objekte, odnosno kulturna dobra, kaznena djela u okviru ovog kriminološkog fenomena možemo definirati i kao vrstu kaznenog djela u čijem su fokusu objekti

kojima temeljna vrijednost leži u primarno estetskoj i/ili kulturološkoj dimenziji, a ne isključivo intrinzičnoj (Dobovšek, Charney i Vučko, 2009).

Američki savezni istražni ured (u daljnjem tekstu: FBI) dao je pojednostavljenu definiciju na način da je kriminalitet unutar ovog okvira podijelio na četiri kategorije: krivotvorenje umjetnina, krađa umjetnina, pljačkanje te trgovanje umjetninama, odnosno ilegalni izvoz umjetnina preko nacionalnih i međunarodnih granica. Nastavno na ove podjele, Durney i Proulx (2011) su još dodali i vandalizam, odnosno uništavanje predmeta i objekata koji se smatraju kulturnim dobrima i umjetninama.

U priručniku Centra protiv krijumčarenja umjetnina (2010, u daljnjem tekstu: CPKU), navodi se kako se kriminalitet povezan s umjetninama i kulturnim dobrima sastoji od dvije primarne forme. Prvi oblik podrazumijeva arheološke artefakte¹ koji se mogu pronaći na otkrivenim i neotkrivenim lokalitetima. Najveću opasnost predstavljaju oni lokaliteti koji se smatraju poželjnim zbog statusa i vrijednosti artefakata, ali nisu u dovoljnoj mjeri ili uopće stavljeni pod nadzor relevantnih tijela i agencija. Drugi oblik podrazumijeva trgovanje umjetninama s područja Zapadne Europe te područja Bliskog istoka, posebice zemalja pogođenih ratnim razaranjima. Ove okolnosti ponajviše i doprinose povećanoj aktivnosti na ilegalnim tržištima umjetnina u smislu olakšanja procesa krađe i prijenosa umjetnina te kulturnih dobara, kao i njihovog uništavanja.

Osim različitih definicija, u okviru kriminaliteta povezanog s umjetninama i kulturnim dobrima, i sam izraz „umjetnina“ može imati višestruka značenja pa je stoga potrebno definirati i ove pojmove. Iako se unutar ovog kriminaliteta spominju umjetnine te kulturna dobra, u današnje vrijeme još uvijek nema važeće sveobuhvatne definicije „umjetnine“ ili „umjetničkih djela“ (Pećnjak i Bartulin, 2013). U širem smislu, umjetnine mogu obuhvaćati predmete poput grafika, crteža, skulptura te slika. Nadalje, Bator je (1982, prema Chang, 2006), definirao kulturna dobra kao objekte koji se mogu smatrati cijenjenima te su kao takvi dio nečije kolekcije, bez obzira jesu li ona načinjena s ciljem svrsishodnosti te postoji

¹Arheološki artefakti predstavljaju proizvode ljudske djelatnosti starijeg datuma, čija se važnost očituje u kontekstu arheoloških nalazišta gdje se obično nalaze. Važni su također zbog značajne uloge razumijevanja prošlih vremena te zbog toga mogu biti predmetom kaznenog djela (Meštrović, 2015).

li određena znanstvena ili estetska vrijednost. S ciljem pojednostavljenja definiranja pojma „kulturna dobra“, Brodie i Mackenzie (2014) predlažu definiciju kojom kulturnim dobrima smatraju sve one objekte čija monetarna vrijednost proizlazi iz njihove kulturne vrijednosti. Ipak, najobuhvatnija definicija kulturnih dobara nalazi se u članku 1. UNESCO-ve Konvencije o mjerama za zabranu i sprječavanje nedozvoljenog uvoza, izvoza i prijenosa vlasništva kulturnih dobara (NN, Međunarodni ugovori, 12/93) u kojoj se kulturna dobra definiraju kao „imovina koja je, na vjerskim ili sekularnim osnovama, posebno označena od pojedine zemlje kao djelo velike važnosti za arheologiju, prapovijest, povijest, književnost, umjetnost ili znanost i kao takva obuhvaća veliki broj kategorija“. U smislu kaznenih djela povezanih s kulturnim dobrima, predmetom tih kaznenih djela najčešće jest pokretna kulturna baština², no ona obuhvaća i nepokretna kulturnu baštinu koja je oštećena ili uništena tijekom ratnih operacija. Temeljna razlika između kulturnog dobra te umjetnine manifestira se u činjenici kako je u nekoj zemlji pojam „velika važnost“ ono po čemu se razlikuju umjetnine i kulturna dobra, međutim, treba također naglasiti i važnu činjenicu kako se kulturnim dobrima malokad pripisuje monetarna vrijednost zbog aspekta „velike važnosti“.

Jedan od pojmova koje također valja definirati jest i prostor na kojem se najčešće i događa trgovina umjetninama, tj., tržište umjetninama, koje je moguće opisati kao ustaljeni postupak u kojem se sučeljava ponuda i potražnja za umjetničkim djelima (Rikalović, Mikić i Molnar, 2013). Kako postoji više razina ovog tržišta, isto se najčešće dijeli na tri razine, bijelo, sivo te crno tržište (Hanson, 2015). Na *bijelom tržištu* se odvija trgovina umjetninama koje su legalno stečene i gdje se transakcije odvijaju poštivajući pravni sustav države i ekonomske principe trgovine. Unutar druge vrste tržišta, tzv., *crnog tržišta*, odvija se možda i najveći dio trgovanja umjetninama i kulturnim dobrima, s obzirom kako ova razina tržišta nudi i razne druge „pogodnosti“ kao što su pranje novca te izbjegavanje plaćanja poreza te mogućnost razmjene i kupovine različite vrste ilegalno stečenih artefakata. Na trećem obliku, tzv., *sivom tržištu*, trguje se ilegalno stečenim umjetninama i kulturnim dobrima na legalan način. Ključni aspekt prema kojem se ilegalno trgovanje umjetninama razlikuje od ostalih oblika kriminaliteta u okviru pojma organiziranog kriminaliteta

²Pokretna kulturna dobra u okviru hrvatskih zakona nabrojana su u članku 8., Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (NN 44/17).

jest upravo način kojim ilegalno stečene umjetnine postaju dio legalnih tržišta (Dietzler, 2013).

Jednu od najvažnijih uloga vezano za trgovanje umjetninama i kulturnim dobrima ima i proces dokazivanja povijesti umjetnina i kulturnih dobara koje se naziva *provenijencijom* (Anić, Klaić i Domović, 2002), a definira se kao podrijetlo uvezene robe. Onog trenutka kada neka umjetnina ili kulturno dobro više nije u posjedovanju od strane izvornog tvorca, važnim čimbenikom postaje provenijencija temeljem kojeg se dokumentira vjerodostojnost djela ili kulturnog dobra.

3. PREVALENCIJA KAZNENIH DJELA U VEZI S UMJETNINAMA I KULTURNIM DOBRIMA

Trgovanje umjetninama i kulturnim dobrima fenomen je globalne razine, uvelike izvan granice klasične tržišne utakmice, čime je zauzeo visoko četvrto mjesto prema zaradi odmah iza ilegalne trgovine oružjem, drogama i pranja novca (Veres, 2014). No, neovisno o mjestu koje ovaj fenomen zauzima na ljestvici ukupne stope kriminaliteta, razloga zbog kojih je teško utvrditi točan opseg kaznenih djela u okviru ovog fenomena je mnogo.

Jedan od ključnih problema praćenja kriminaliteta u vezi s umjetninama i kulturnim dobrima predstavlja nedostatak potpunih i redovitih statističkih podataka o broju kaznenih djela čime se doprinosi ionako velikoj tamnoj brojci kriminaliteta, ali i manjku učinkovitih preventivskih strategija u smjeru suzbijanja ovog oblika kriminaliteta. Toj činjenici pripisuje se i činjenica kako se otkrivanjem počinitelja iz ovog područja često bave osobe koje nemaju dovoljno znanja o svim aspektima kriminaliteta povezanog s umjetninama i kulturnim dobrima, stoga i dobar dio počinitelja ostaje neotkriven (Dobovšek i Slak, 2012).

Nadalje, problematici praćenja ove vrste kriminaliteta svakako pridonosi i nedovoljan broj istraživanja, koji se djelomice vidi u netransparentnim te nedovoljnim statističkim podatcima, što pridonosi velikoj tamnoj brojci koja posljedično otežava detaljniju razradu. Jedna od specifičnosti ovog fenomena nalazi se i u činjenici postojanja velikog broja fenomenoloških oblika, imajući u vidu vrstu počinitelja i okolnosti unutar kojih se odvija. S obzirom kako se trgovina umjetninama i kulturnim dobrima

najčešće odvija na crnom tržištu, veliki dio te trgovine ostaje nepoznat i neprijavljen, a slabost poznatih podataka vezano uz tu trgovinu rezultat je stavljanja ovih kaznenih djela u istu skupinu s nekim drugim kaznenim djelima primjerice, krivotvorenjima (Chappell i Polk, 2009). Naime, prema Proulxu (2010) kategorije ovih kaznenih djela najčešće se odnose na njihov *modus operandi* (u ovim slučajevima primjerice krađa), a ne objekt koji se nalazi u središtu počinjenja kaznenog djela (Dietzler, 2013). Preciznije, policijske službe slučajeve krađe umjetničkih djela te kulturnih dobara najčešće sistematiziraju u kategoriju imovinskih delikata što one-mogućuje kvalitetnu kriminalističku i kriminološku analizu (Dobovšek i sur., 2009).

Još jedan od razloga koji doprinosi teškoći praćenja ovog fenomena jest i neprijavlivanje, odnosno poteškoće pri prijavljivanju pronađenih objekata, jer veliki se broj njih vodi kao nestali s čime šira javnost najčešće nije upoznata (Wylly, 2014). Prema procjenama FBI-a stopa otkrivanja nestalih umjetničkih djela kretala se između 2 i 6 % (prema Coomber, 2013), dok Dobovšek i sur., (2009) prenose kako stopa razrješavanja, kao i otkrivanje tih kaznenih djela dosežu do 10% samo u zemljama najosposobljenijima za rješavanje ovakvih slučajeva. Mediji također doprinose ovom problemu zbog toga što često senzacionaliziraju ovu vrstu kriminaliteta, primjerice krađu skupocjenih umjetničkih djela, čime se stvara slika kako krađu umjetnina nije teško počinuti (Coomber, 2013) što pridonosi iskrivljenoj percepciji ove vrste kriminaliteta (Dobovšek, Charney i Vučko, 2009).

S obzirom na veliku tamnu brojku ovih kaznenih djela, postojeći statistički pokazatelji nisu reprezentativni već fokus prebacuju u smjeru drugih pokazatelja stanja i kretanja ovog kriminaliteta. Primjerice, Wittman (2010, prema Gill, 2017) ističe kako je dobit trgovanjem umjetninama i kulturnim dobrima, bez obzira radi li se o legalnoj ili nelegalnoj, 1993. godine iznosila 39,3 milijarde američkih dolara, a 2010. godine dosegla je i do 60 milijardi američkih dolara. Ivković (2018) navodi kako postoje procjene u kojima globalno tržište umjetnina donosi dobit od oko 200 milijardi američkih dolara pri čemu je udio dobit Sjedinjenih Američkih Država oko 40%, a gubici povezani s krađom umjetnina iznose oko 6 milijardi američkih dolara.

Prema podacima CPKU-a (2010), oko 6.3% svih službenih informacija koje se tiču kriminaliteta povezanog s umjetninama i kulturnim dobrima

bilo je povezano sa zemljama jugoistočne Europe. Vodeće zemlje na koje su se odnosile ove informacije bile su Grčka, Hrvatska, Rumunjska i Slovenija, no na samom vrhu ljestvice bile su Francuska i Italija koje su činile sveukupno 30% izdanih informacija u Europi u vezi krađe umjetnina.

Kaznena djela koja se povezuju s umjetničkom, kulturnom i arheološkom imovinom predstavljaju vrlo raspršen fenomen, kako na nacionalnoj tako i međunarodnoj razini, dok se istovremeno o njihovom opsegu i prirodi vrlo malo toga zna (Manacorda, 2011).

Dosadašnje studije koje su se bavile istraživanjem kriminaliteta vezanog uz umjetnine i kulturna dobra ipak su došle do određenih karakteristika ovog kriminaliteta koje Manacorda (2011) sažima na sljedeći način:

- U temelju kriminaliteta ove vrste je paradigma transnacionalnog kriminaliteta koja je trostruko pojačana činjenicom postojanja umjetnina te arheoloških nalazišta u zemljama podrijetla, zemljama gdje postoji mogućnost prijenosa takve robe i potrebama zemalja gdje postoji potražnja. Transnacionalnost se primjećuje i u raznovrsnim zakonodavnim okvirima i zakonima koji idu u prilog uvoznicima kulturnih dobara;
- Legalno i ilegalno trgovanje umjetninama prolazi kroz iste posrednike – galerije, aukcijske kuće te trgovce umjetninama - koji nerijetko nesvjesno i nenamjerno dolaze u kontakt s otuđenim umjetninama. Na taj način takvi artefakti mogu završiti u privatnim kolekcijama, ali i u uglednim svjetskim muzejskim prostorima.
- Postoji velika povezanost kaznenih djela u ovom području kao što su pranje novca te slične financijske malverzacije.

Slijedom zadnje navedene karakteristike, bitno je naglasiti kako se s time često omogućuje prikrivanje ilegalne dobiti dobivene drugim jednako ilegalnim djelatnostima, primjerice, trgovanjem drogom (Bowman, 2008). Recentni primjer su terorističke organizacije poput Al Qaide koje su kroz ovakve ilegalne aktivnosti, ostvarile nove oblike financiranja, čime je posljedično ilegalno trgovanje umjetninama došlo na visoko treće mjesto u sferi organiziranog kriminaliteta (Vučko, 2011).

4. OSOBITOSTI POČINITELJA I ŽRTAVA KAZNENIH DJELA U VEZI S UMJETNINAMA I KULTURNIM DOBRIMA

Glavna odlika počinitelja ove vrste kaznenih djela leži u činjenici kako oni mogu djelovati ili samostalno ili putem različitih organiziranih skupina, a motivacija za činenje leži prvenstveno u potencijalnim financijskim dobicima.

Vezano za tipologiju počinitelja, Kostić (1988, prema Cajner Mraović i Vrbíć, 1998) navodi kako se mogu razlikovati sljedeće kategorije počinitelja ove vrste kaznenih djela: sitni kriminalci, pripadnici muzejskog, galerijskog i drugog osoblja, kolekcionari, profesionalci te preprodavači. Počinitelji su nerijetko visokoobrazovane osobe, vrlo upućene u osobitosti svijeta umjetnosti i kolekcionarstva, kao što su vlasnici galerija, aukcijskih kuća te restauratora koji namjerno ignoriraju osnovne etičke principe vlastite profesije.

Kao i u drugim oblicima kriminaliteta, i kod ove vrste kriminaliteta možemo razlikovati počinitelje kroz prizmu statusne pripadnosti te stoga možemo razlikovati "*ulični kriminalitet*" te kriminalitet "*bijelih ovratnika*" (Ball, 2002, prema Daab, 2010). Kursar Trček (2002) ističe kako najveći broj počinitelja ove vrste kriminaliteta pripada grupi „bijelih ovratnika“ te grupi počinitelja gospodarskog kriminaliteta, imajući u vidu kako ova kaznena djela objedinjuju elemente krađe, prijevare, utaje poreza, krađe osiguranja te ucjene, a najčešće odvijaju u muzejskim prostorima, aukcijskim kućama, galerijama i antikvarijatima (Pantič, 2012).

S druge strane, ranije spomenuta kategorija počinitelja "*uličnog*" kriminaliteta najčešće obuhvaća individue iz redova sitnih kriminalaca. Primarno nisu fokusirani na umjetnine, već se među otuđenom robom često nađu i takvi predmeti, čime ih možemo svrstati u *prigodne počinitelje*. Ukradene stvari često razmjenjuju za drogu ili ih jednostavno uništavaju, a prilikom pokušaja prodaje ih vrlo često otkriju policijski djelatnici (Vrbíć, 2012).

Vezano uz žrtve ovih kaznenih djela, Dujmović (1997) i Wittman (2010, prema Hanson, 2015) ističu kako se ovdje najčešće radi kriminalitetu bez žrtve zbog čega je on vrlo često zanemaren te djelomično i toleriran (Conklin, 1994; Bowman, 2008; Durney i Proulx, 2011; Dobovšek i Slak,

2012). Drugo, u vidu se mora imati i činjenica kako su žrtve često privatni vlasnici umjetničkih djela što ih čini posebno ranjivom skupinom i lakom metom počinitelja ovih kaznenih djela. Kursar Trček (2002) također diferencira 2 skupine žrtava, uzimajući u obzir 2 kriterija (dostupnost umjetnina i njihovu fizičku zaštitu): javni sektor (u koji spadaju nacionalne galerije i muzeji, knjižnice, sakralne građevine, arheološka nalazišta, parkovi, državne institucije) te privatni sektor (privatne galerije i muzeji, privatne kuće). U stvarnosti ipak, najveći broj kaznenih djela odnosi se na krivotvorenja i nezakonita umnažanja umjetnina.³

5. FENOMENOLOŠKE OSOBITOSTI KRIMINALITETA U VEZI S UMJETNINAMA I KULTURNIM DOBRIMA U HRVATSKOJ

Nelegalan uvoz i izvoz umjetničkih djela i kulturnih dobara zabilježio je značajan porast (Ivković, 2018), no zbog problema adekvatnog statističkog praćenja, tamna brojka kriminaliteta ovih kaznenih djela prilično je velika. Činjenice koje utječu na ovo su prvenstveno tranzitni karakter Republike Hrvatske neovisno o tome radi li se o putnicima, uslugama ili robi, posebno kada se radi o sezonskim migracijama. Ovakvom stanju pridonosi i podatak kako u Hrvatskoj gotovo da i nema istraživanja vezanih uz ovu temu što ima negativan utjecaj na praćenje te kvalitetan rad policijskih i drugih stručnjaka u okviru preventivskih aktivnosti protiv ovakvog vida kriminaliteta (Korać i Amidžić, 2014).

Padom komunističkog sustava u zemljama Balkanskog poluotoka tijekom razdoblja tranzicije zabilježio se pojačan rast ilegalne trgovine i krijumčarenja umjetnina i kulturnih dobara. Ratne i poratne okolnosti na prostoru Hrvatske i okolnih zemalja stvorile su plodno tlo za porast tih kaznenih djela (Meštrović, 2015), dok je globalizacija na svjetskoj te tranzicijski procesi u lokalnoj sredini, dodatno potakao aktivnosti u ovom kontekstu (Korać i Amidžić, 2014). Takve okolnosti pridonijele su destabilizaciji tržišta umjetninama i kulturnim dobrima putem krize i inflacije što je dovelo do činjenice kako su se umjetnine prodavale po značajno nižim cijenama (Rikalović i sur., 2013). Podaci Ministarstva kulture Republike Hrvatske za razdoblje od 1990. - 1995/97. govore kako je otuđeno oko 30 000

3<https://www.jutarnji.hr/nedjeljni/policija-u-lovu-na-krivotvoritelje-umjetnina-najmanje-30-posto-umjetnina-je-krivotvoreno-a-domaci-su-falsifikatori-povrsni-i-nespretni/8123549/> - pristupljeno 28.05.2020

različitih predmeta kulturne baštine, ali u navedenim brojkama nisu uključeni predmeti koji su vraćeni Hrvatskoj, a bili su posljedica konfiskacije tijekom ratnih zbivanja. Od ukupnog broja predmeta koji još uvijek nedostaju, najviše je muzejskih (24 500) te sakralnih kulturnih dobara (1000).

U odnosu na Hrvatsku, važnu činjenicu čini i podataka kako se ona nalazi na tzv., Balkanskoj ruti, točnije na njezinom centralnom kraku, koja je važna ruta u pogledu legalnih, ali i ilegalnih trgovina raznim robama i uslugama, a tako i umjetninama i kulturnim dobrima. U geostrateškom smislu, Hrvatska je većinom tranzitna zemlja preko koje umjetnine dolaze iz zemalja podrijetla (Kos, 2012) preko istih ruta i načina kao i druge stvari koje se krijumčare tzv. Balkanskom rutom (Korać i Amidžić, 2014).

Sve većoj pojavnosti ilegalne trgovine umjetninama i kulturnim dobrima u Hrvatskoj doprinosi bogato povijesno i kulturno nasljeđe, otvorenost granica i turisti (Vrbić, 2012), koji svake godine u vrijeme ljetnih godišnjih odmora u sve većem broju dolaze na ove prostore što dovodi do većeg pritiska na granične prijelaze te smanjene kontrole na istima (Meštrović, 2015). Prisutnost velikog broja objekata koji se mogu svrstati pod kulturnu baštinu u Hrvatskoj predstavlja zanimljivu destinaciju osobama koje žele takve dragocjene primjerke imati u osobnom vlasništvu i nerijetko su pripravnici do njih doći i na ilegalan način. U pogledu kulturnih dobara, Hrvatska predstavlja ne samo tranzitnu, već i vrlo relevantnu izvorišnu zemlju koju Bradamante (2003, prema Poljanec, 2012) stavlja u kontekst tzv., „zemalja izvoznica kulturnih dobara“ zajedno s nekolicinom drugih zemalja jugoistočne Europe.

No i danas, opasnost i dalje prijeti lokalitetima bogatima arheološkom artefaktima koji se nalaze u i blizu naseljenih područja kao što su Zadar, Šibenik, Split i Sisak (Savić, 2015, prema Meštrović, 2015). Nadalje, kao primjer opasnosti koja prijeti kulturnim dobrima na području Hrvatske, ističu se primjeri slučajeva gdje privatni vlasnici zemljišta te katastarskih čestica za koje se utvrdilo ili se pretpostavlja njihovo svojstvo kulturnog dobra ne prijavljuju postojanje kulturnog dobra na istima. Opasnost također prijeti i kulturnoj baštini s pristupom javnosti poput sakralnih objekata, posebice onih koji se nalaze u izoliranim područjima (Meštrović, 2017).

Najveće opasnosti u smislu krađe i/ili oštećenja kulturnih dobara prijete hrvatskom obalnom području koje sadrži i najveći broj primjera pokretne, nepokretne te nematerijalne kulturne baštine (Matika i Gugić, 2007). Zakonski reguliranim iskopavanjima došlo se do otkrića većeg broja arheoloških nalazišta, no ona često nisu propisno osigurana te su zbog toga često ugrožena oštećenjem olupina i ostataka brodova te krađom i otuđivanjem predmeta pronađenima u njima te provaljivanjem u crkve, samostane i kapelice gdje se najčešće otuđuju predmeti poput slika, skulptura, kaleža te svijećnjaka. Osobe koje se upuštaju u činjenje ovih djela su nerijetko i strani turisti koji često dolaze u dobro organiziranim skupinama te imaju pristup sofisticiranoj opremi koja se upotrebljava u ovakvim slučajevima (Alkier, Radović, Nimac i Lipovac, 2016). Punopravno pristupanje Hrvatske u Europsku uniju u mnogome je omogućilo lakšu komunikaciju između počinitelja ovih kaznenih djela te protok robe i dobara unutar ilegalnih tržišta umjetnina.

Prema dostupnim podacima, u strukturi kriminaliteta vezanog za umjetnine i kulturna dobra u Hrvatskoj na godišnjoj razini evidentirano je u prosjeku oko 60 različitih kaznenih djela (Ivković, 2018), a kao najčešći modalitet činjenja ovih kaznenih djela pojavljuju se krađa, teška krađa, oštećenje i nedozvoljeni izvoz kulturnog dobra, nedozvoljeno obavljanje istraživačkih radova i prisvajanje kulturnog dobra, te uništavanje ili prikrivanje arhivske građe. U najvećem postotku radi se o kaznenim djelima krađe gdje su predmeti kao što su umjetničke slike i različiti artefakti koji se nalaze unutar sakralnih objekata. Ova kaznena djela također možemo razlikovati i prema načinu počinjenja te razlikujemo prigodne, naručene, odnosno ciljane krađe i potkradanja fundusa muzeja i sl. institucija (Dopis Ravnateljstva policije prema policijskim upravama, 2007, prema Bulat, 2011), dok je najveći broj predmeta otuđen iz privatnih objekata (Dopis Ravnateljstva policije prema policijskim upravama, 2007, prema Bulat, 2011).

Prigodni počinitelji ne čine neophodno pojedinci s razvijenim kriminalnim životnim stilom, već to mogu biti i ugledne osobe koje mogu biti zaposlenici muzeja i sličnih institucija pa u tom slučaju koriste prigodu za krađu. S druge strane, za počinitelje tzv., naručenih krađa se zna kako se radi o iskusnim pojedincima koji dobro poznaju svijet umjetnina te se koriste sofisticiranim metodama prilikom počinjenja kaznenih djela. Kada govorimo o krijumčarima umjetnina i kulturnih dobara, najčešće se radi o raznovrsnim počiniteljima s obzirom na profesiju ili određeni društveni

sloj. Preprodavači umjetnina, popularno zvani i „art dealeri“, te trgovci umjetninama zajedno čine još jednu kategoriju počinitelja ovih kaznenih djela (Cajner Mraović i Vrbić, 1998), kojih je u Hrvatskoj oko 50-ak (Dulić, 2015). Motivacija za počinjenje ovih počinitelja svakako je dobivanje materijalne koristi, ali veliki dio te koristi se reinvestira u druge legalne aktivnosti.

Trgovanje otuđenim te krivotvorenim umjetninama u Hrvatskoj se, osim tradicionalnih načina, obavlja i putem Interneta, poglavito uporabom različitih specijaliziranih internetskih stranica koji se bave kupovinom različitih stvari te koje omogućuju i online aukcije. U tim slučajevima često se ne izdaje račun za kupljene predmete, najčešće u svrhu izbjegavanja poreznih obaveza (Dopis Ravnateljstva policije prema policijskim upravama, 2007, prema Bulat, 2011). Vezano za Hrvatsku, ovi počinitelji često su pojedinci koji se profesionalno ili poluprofesionalno bave trgovanjem umjetninama ili se pak radi o osobama koje općenito vole umjetnine te na taj način upoznaju zainteresirane kupce. Ukoliko se radi o organiziranim kriminalnim grupama, počinitelji često nemaju neke nacionalne predznake te se pripadnost tim grupama temelji na znanjima, vještinama i sposobnostima vezano za činjenje kaznenih djela. Nadalje, ti pojedinci su također istodobno vrlo dobri poznavatelji umjetnosti, umjetničkih djela i tehnologija krivotvorenja (Dopis ravnateljstva policije policijskim upravama, 2007, prema Bulat, 2011).

Kolekcionari umjetničkih djela također su važne osobe za spomenuti, s obzirom kako i oni čine skupinu aktivnih osoba na tržištima umjetnina, kako legalnih, tako i ilegalnih. Njihova značajnost ogleda se u činjenici kako su oni često čine dionike procesa putem kojih dijelove svojih zbirki dobivljaju ilegalnim putem. Brodie (2017) ističe kako se u njihovom slučaju radi o intrinzičnoj motivaciji za počinjenjem kaznenog djela, tj., o zadovoljenju vlastitog statusa i elitističkog položaja.

S obzirom na skupine kaznenih djela predviđenih Kaznenim zakonom Republike Hrvatske gdje se kao objekti počinjenja pojavljuju umjetnine i kulturna dobra, podatci za razdoblje od 2010. do 2018. (Ivković, 2018) govore kako su teške krađe najčešći oblik kaznenih djela povezanih s umjetninama i kulturnim dobrima. U najvećoj mjeri radi se o krađama predmeta koji se koriste u vjerske svrhe koje su otuđene ili iz vjerskih objekata ili prostorija koje služe za vjerske obrede unutar nekih drugih objekata. U datom razdoblju evidentirano je ukupno 524 kaznena djela, pri

čemu samo 13 u 2015. godini. Međutim, treba biti oprezan prilikom tumačenja ovih brojki. Naime, promjenom hrvatskog zakonodavstva (Ivković, 2018), temeljem Zakona o izmjenama i dopunama Kaznenog zakona Republike Hrvatske (NN 56/15), iz Kaznenog zakona iz članka 229., obrišana je točka koja se odnosila na činjenicu kako se radi o predmetu vrlo velike vrijednosti. Preciznije, u slučajevima gdje je otuđeni predmet primjerice bogoslužna knjiga, realizacija kaznenog djela teške krađe neće biti ostvarena ako ista bogoslužna knjiga ne zadovoljava element „velike financijske vrijednosti“. Tu se također vidi problem dodjeljivanja vrijednosti artefaktima iz povijesti te različitom percepcijom njihove vrijednosti.

Na osnovu prikazanih podataka, jasno je kako je prava slika stanja i kretanja ovog kriminaliteta prilično nejasna, odnosno postoji razlog za vjerovati u veliku tamnu brojku. Iz navedenih podataka može se zaključiti kako broj kaznenih djela u vezi s kulturnim dobrima i umjetninama u Hrvatskoj varira te je stoga teško zaključiti što točno uzrokuje ta variranja. Nadalje, trenutni zakonodavni okvir ne propisuje u dovoljnoj mjeri zaštitu umjetničkih djela čime onemogućuje pravovremenu zaštitu istih. Ovaj je problem velikim djelom uzrokovan i neadekvatnim legislativnim okvirom unutar Kaznenog zakona koji u nedovoljnoj mjeri zaštićuje kulturna dobra i umjetnine.

6. MOGUĆNOSTI PREVENCIJE KAZNENIH DJELA U VEZI S UMJETNINAMA I KULTURNIM DOBRIMA

Ilegalno trgovanje umjetninama i kulturnim dobrima ostavlja vrlo vidljive posljedice gotovo svim razinama – gospodarskoj, društvenoj, kulturnoj i zakonskoj. Svojevrsni je paradoks što ova pojava ima utjecaj na društvo kao i neki drugi oblici organiziranog kriminaliteta, no može se primijeniti manjak rasprave i istraživanja (Meštrović, 2015) u svrhu iznalaženja kvalitetnih preventivskih mjera. Tim više što je neosporna činjenica kako je primjerice kulturna baština u svojoj srži neobnovljiv izvor i kao takav zahtijeva uspostavu visoku razinu zaštite i sigurnosti.

Jedan od problema u okviru prevencije kriminaliteta povezanog s umjetninama i kulturnim dobrima očituje se u mješovitom karakteru kaznenih djela iz ovog područja što otežava regulaciju tržišta (Meštrović, 2015). Houpt (2006) u tom smislu navodi da se znanstvenim istraživanjima može doći do podataka koji mogu rasvijetliti činjenice u smislu

utvrđivanja čimbenika koji mogu dovesti do počinjenja ovih kaznenih djela te osmišljavanju specifičnih mjera i preporuka vezano za prevenciju (Wyllly, 2014). U skladu s time, prva preporuka bi se odnosila na povećanje znanstvenih istraživanja u ovom području, što se posebno tiče stanja u Republici Hrvatskoj, gdje gotovo i da nema empirijskih istraživanja na ovu temu. S obzirom kako kvalitetnih preventivnih mjera u kontekstu ovih kaznenih djela nema bez adekvatne međunarodne suradnje, pogotovo u smislu legislativnih okvira te zajedničkog akcijskog djelovanja, tako se i ovdje ističe nužnost pristupa rješenjima ovog problema s interdisciplinarnog aspekta kako bi se smanjio utjecaj crnog te sivog tržišta umjetnina i kulturnih dobara.

Dosadašnja istraživanja u pogledu prevencije ilegalnog trgovanja umjetninama i kulturnim dobrima donijela su određena kvalitetna znanja u pogledu smanjenja utjecaja crnog i sivog tržišta. Uspješnim u ovom pogledu pokazao se tzv. „market reduction approach“ pristup (Mackenzie 2011; Brodie, 2015) (u daljnjem tekstu MRA). MRA pristup sadrži praktične preporuke koje služe unaprjeđenju zakonskih mjera koje su usmjerene na ključne točke lanca opskrbe crnog i sivog tržišta temeljem „harm reduction“ principa u smislu povećanja rizika za sve aktere koji sudjeluju u okviru ovih tržišta (Mackenzie i Green, 2009, prema Brodie, 2015). U samoj osnovi ovog pristupa leži ideja kako se smanjenjem mogućnosti ilegalnog trgovanja smanjuje motivacija za otuđivanjem i krađom predmeta koji bi se onda prodavali na ilegalnim tržištima. Način na koji MRA to želi postići jest idejom kako je prijevoz, skladištenje te prodaja ilegalno stečene robe u jednakoj mjeri opasna aktivnost kao i krađa te iste robe jer se u tom slučaju povećava rizik za sve stranke uključene u proces (Sutton, Schneider i Hetherington, 2001, prema Mackenzie, 2009).

Ipak, neovisno o tome je li riječ o zemljama podrijetla ili odredišta, mjesta gdje se najviše nalaze umjetnine i kulturna dobra svakako su muzejski prostori te razne galerije. Upravo zbog te činjenice Brodie i Renfrew (2005, prema Wyllly, 2014) naglašavaju kako ove institucije trebaju veću pažnju posvetiti razvijanju te implementaciji dobre prakse u poslovanju i transparentnosti rada. Isti autori ističu kako se darovane umjetnine i razni artefakti u mnogim zemljama koriste kao porezne olakšice donatorima tih predmeta. U tom smislu Meštrović (2015) predlaže kako se te porezne olakšice trebaju koristiti samo na djela koja imaju ispravnu provenijenciju, a O'Keefe (1997, prema Meštrović, 2015) je već ranije u tom smislu naglasio kako bi se te porezne olakšice trebale omogućiti samo

onim osobama čija su imena javno objavljena, bilo kao donatorska ili kao kupci.

Vezano uz legislativu, već je naglašena važnost poštivanja međunarodnih uredbi te njihova implementacija u zakonodavstvo pojedinih zemalja koje su potpisnice takvih uredbi. Slično kao i kod drugih oblika organiziranog kriminaliteta, i u ovom području važno je uspostaviti ujednačenu praksu kažnjavanja svih osoba uključenih u ilegalno trgovanje umjetninama i kulturnim dobrima. Međutim, ovdje također postoji nesklad u sankcioniranju počinitelja. Mackenzie (2011) ističe kako za pravovremeno kažnjavanje počinitelja često nema dostatnih regulacija koje bi se odnosile na srednji dio u strukturi organizacije ilegalnog trgovanja umjetninama i kulturnim dobrima. Manacorda i Chappel (2011) te Mackenzie (2011) ističu kako se postojeće regulacije najviše odnose na počinitelje pri vrhu organizacijske strukture te na osobe i organizacije pri dnu strukture koje su najčešće samoregulirane putem etičkih kodeksa i pravila dobre prakse. U skladu s ovim saznanjima, Delepierre i Schneider (2015) ističu nužnost revidiranja te u krajnjoj mjeri izrade novog instrumenta kojim bi se objedinile sve prethodne uredbe.

U novije vrijeme u kontekstu prevencije ilegalnog trgovanja umjetninama i kulturnim dobrima, rastući značaj postižu nevladine organizacije koji u svojem djelokrugu rada imaju i ciljeve kao što su obrazovanje stručnjaka u ovom području, informiranje šire javnosti te otkrivanje i registracija ukradenih kulturnih dobara i umjetnina (Taylor, 2014). Osim već prepoznatih organizacija kao što su UNESCO i International Council of Museums (u daljnjem tekstu ICOM), važnu ulogu također imaju i International Foundation for Art Research te Association for Research into Crime against Art. ICOM je organizacija koja čitav niz godina pomaže UNESCO-u stručnim savjetima u pogledu zaštite pokretne kulturne baštine. Ova organizacija izradila je popis minimalnih etičkih standarda vezano za rad i poslovanje muzejskih institucija, dok istodobno usmjerava dio svog rada u prevenciju ilegalnog trgovanja kulturnim dobrima te zaštitu signifikantnih i najugroženijih arheoloških lokaliteta. Taylor (2014) smatra kako su ovim djelovanjem nevladine organizacije popunile dio raspona preventivnih intervencija na srednjoj razini organizacijske strukture ilegalne trgovine umjetninama i kulturnim dobrima. One u ovom pogledu predstavljaju dio budućnosti preventivnih mjera u pogledu ilegalne trgovine umjetninama i kulturnim dobrima putem suradnje s drugim institucijama čime pridonose transparentnosti rada tih institucija.

Vezano za stanje u Republici Hrvatskoj, Unković i Kursan Milaković (2015) ističu kako Hrvatskoj nedostaju vrlo jasna strategija rada tržišta umjetnina i kulturnim dobrima općenito, ali također i razvijanje svjesnosti o kulturnoj vrijednosti umjetničkih djela. U tom smislu istaknuli su nužnost osnivanja udruga ili institucija s ciljem okupljanja stručnjaka koji bi radili na edukaciji potencijalnih kupaca umjetnina i kulturnih dobara te razvoju kritičkog mišljenja. Ono što trenutačno u Hrvatskoj nedostaje središnja je institucija kojoj bi u fokusu bilo upravo tržište umjetnina i kulturnim dobrima te njegova regulacija. Nadalje, ne postoji specijaliziran zakon kojim se ovo tržište može regulirati, u smislu da pojedinac može pravno i materijalno odgovarati za autentičnost nekog umjetničkog djela, neovisno radi li se o vlasniku galerije, procjenitelju ili nekom posredniku. U okviru gore navedenih institucija također bi se radilo i na prikupljanju detaljnijih informacija o stanjima na inozemnim tržištima kao i informacija u smislu zaštite budućih kupaca, poglavito informacija vezanih uz provenijenciju umjetničkih djela i dobara.

Dulibić (2015) pak ističe potrebu uvođenja reguliranog sustava kupovine i prodaje umjetnina u kojem bi račun kojim je djelo kupljeno služio i kao svojevrsni jamstveni list čime bi se državi omogućila naplata poreza, a istovremeno bi se provodila i sustavna evidencija kupljenih i prodanih predmeta, dok bi za kupca to značilo veću pravnu zaštitu od mogućih prijevara. Osim toga, kupci bi i na ovaj način to mogli iskoristiti kao poreznu olakšicu, a slično predlaže i Vudrag (2016) te dodaje kako se za mjere prevencije trgovanja ilegalno stečenim te krivotvorenim umjetninama, treba uvesti bolji porezni nadzor u području kupoprodaje umjetnina čime se može olakšati praćenje promjene vlasnika pojedinog kupljenog ili prodanog djela. Jedna od odlika etičkog postupanja muzejske prakse jest predan i kvalitetan rad na utvrđivanju autentičnosti provenijencije umjetničkih djela (Marić i Validžija, 2013). Svjesnost o ovome još uvijek u Hrvatskoj nije na potrebnoj razini, a jedan od razloga može biti zbog činjenice kako je utvrđivanje porijekla vrlo složen te dugotrajan i u financijskom smislu zahtjevan proces, zbog čega je često potvrda provenijencije zanemarena.

Vezano uz pravodobno otkrivanje počinitelja ovih kaznenih djela te utvrđivanje provenijencije, ono što je također nužno jest kvalitetna kriminalistička obrada od strane djelatnika policije, što posljedično ističe i nužnost dodatne edukacije djelatnika te ustroj specijaliziranih odjela koji bi se bavili kaznenim djelima iz ovog područja. Obuka bi svakako

obuhvaćala upoznavanje djelatnika s umjetničkim i arheološko značajnim razdobljima i djelima te postojećim trendovima na tržištima umjetnina i kulturnih dobara.

Drugo područje obuke kojem bi se trebalo posvetiti pažnja jesu i znanja o tehnikama i metodama krivotvorenja kao i načinima otkrivanja krivotvorina putem različitih nedestruktivnih metoda utvrđivanja autentičnosti djela. Uz to, policijski djelatnici bi se također trebali upoznati na koji način se umjetnine trebaju adekvatno zaštititi prilikom njihovog prijevoza te u slučaju pokušaja otuđivanja. Također se u obzir trebaju uzeti i dosadašnja znanja o karakteristikama počinitelja ovih kaznenih djela te načinima rada ilegalnih tržišta (Cajner Mraović, Vrbić, 1998).

Ostala znanja koja mogu biti od značaja za rad u području ove problematike, svakako uključuju i ona znanja o karakteristikama kaznenih djela koja se najčešće vežu za kriminalitet vezan uz umjetnine i kulturna dobra (primjerice krađa i teška krađa), opća obilježja tih počinitelja u smislu osobitosti kriminalne karijere i kriminalnog životnog stila te znanja o načinu rada ilegalnih tržišta. Također, za uspješnost prevencije od iznimne važnosti je dobra i koordinirana suradnja svih dionika koji su uključeni u procese trgovanja umjetninama i kulturnim dobrima (od policijskih službenika preko muzeoloških i arheoloških stručnjaka sve do teoretičara umjetnosti i djelatnika nevladinih organizacija) kako bi se radilo na sprječavanju i suzbijanju ove vrste kriminaliteta, ali i radilo na pozitivnom propagiranju očuvanja umjetnina i kulturne baštine.

7. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Ilegalno trgovanje umjetninama, iako već odavno prepoznato kao jedan od pojavnih oblika kriminaliteta koji prema nekim autorima (Chappel i Polk, 2011) zauzima visoko mjesto nakon ilegalnog trgovanja oružjem i drogama, još uvijek je nedovoljno istražen fenomen u kriminološkoj literaturi. Neki od razloga za ovu činjenicu mogu biti nepostojanje jedinstvene definicije vezano za kriminalitet umjetninama kao i višeznačnost samog pojma „umjetnina“. Nadalje, postoji i više vrsta tržišta unutar kojih se može odvijati trgovanje umjetninama što otežava praćenje te prevencijske aktivnosti usmjere na ilegalne oblike trgovanja umjetninama.

Osim poteškoća u pojmovnim određenjima, razlozi za nedostatkom većeg broja pouzdanih podataka u ovom području leže i u činjenici kako postoji nedovoljan broj educiranih osoba, prvenstveno pripadnika policije i ostalih službenika, koji bi prepoznali i pratili ovaj fenomen u svrhu pravovremenog preventivnog djelovanja. Drugi razlog koji se može povezati s nedostatkom pouzdanih podataka jest i činjenica kako se slučajevi krađe umjetnina i kulturnih dobara najčešće smještaju u okvirima imovinskog kriminaliteta što onemogućuje kvalitetnu kriminalističku i kriminološku analizu.

Ono što dodatno doprinosi nedovoljnoj istraženosti ovog fenomena su i osobitosti počinitelja te žrtava ovih kaznenih djela. Naime, iako se kaznena djela u ovoj domeni mogu počinuti putem organiziranih skupina ili uz njihovu pomoć, dobar dio počinitelja samostalno djeluje, a nerijetko se radi o visoko obrazovanim osobama koji su zaposlenici institucija u kojima se nalaze razne umjetnine kao što su muzeji, umjetničke galerije i slično. Uz to, u ovim slučajevima najčešće se radi o kriminalitetu bez žrtve zbog čega je on vrlo često zanemaren te djelomično i toleriran (Conklin, 1994; Bowman, 2008; Durney i Proulx, 2011; Dobovšek i Slak, 2012). Ono što je također znakovito jest kako su žrtve dosta često privatni pojedinci koji ponekad ne prijavljuju krađe umjetnina iz razloga što su i sami do njih došli ilegalnim načinima što i njih same dovelo do neugodnih situacija.

Iz gornjih napisa vidljivo je kako je problematika ilegalnog trgovanja umjetninama i kulturnim dobrima iznimno kompleksan problem kojem se treba posvetiti više pažnje. Za Hrvatsku je ova problematika od iznimnog značaja iz više razloga. Zemljopisno gledajući, Hrvatska se nalazi na tzv., Balkanskoj ruti koja je važna ruta u pogledu legalnih, ali i ilegalnih trgovina raznim robama i uslugama pa tako i umjetninama i kulturnim dobrima. Tijekom posljednjih ratnih zbivanja podaci govore kako je iz Hrvatske otuđen veliki broj različitih predmeta kulturne baštine od kojih veliki broj još uvijek nije vraćen. Također, Hrvatska više nema samo tranzitni karakter već je i zemlja porijekla otuđenih umjetnina pa tim više treba pojačati aktivnosti na suzbijanju i prevenciji ove pojave.

Veliku opasnost vezanu uz ilegalno trgovanje umjetninama predstavlja činjenica kako umjetnine i kulturna dobra sve više postaju važan izvor financija terorističkih organizacija. Prema postoje tri načina na koji se terorističke organizacije uključuju u ilegalno trgovanje umjetninama i

kulturnim dobrima (Sargent, Marrone, Evans, Lilly, Nemeth i Dalzell, 2020:7): vršenjem nadzora ili usmjeravanja početne pljačke arheoloških predmeta; olakšavanjem, pomaganjem ili oporezivanjem prijevoza i krijumčarenja artefakata unutar i između zemalja; i pribavljanjem poznatih umjetnina (krađom ili kupnjom). U svakom slučaju, uloga umjetnina na tržištu generira sredstva ili predmete koji se mogu prodati ili zamijeniti za oružje, opremu ili drugu potrebnu robu na crnom tržištu.

Imajući u vidu sve veći rastući značaj tzv., digitalnih tržišta, kako legalnih, tako i onih ilegalnih (poznatih kao i dark web ili darknet) te ranije navedene postojeće probleme vezane uz ilegalno trgovanje umjetnina i kulturnih dobara, važnost i potreba za većom pažnjom i istraživanjima usmjerenim na ovu problematiku sve više raste. Umjetnine i kulturna dobra postaju sve više stvari kojima se financiraju aktivnosti usmjerene ka destrukciji i gubitku ljudskih života na globalnoj razini te je potrebna i globalna suradnja u smislu iznalaženja adekvatnih prevencijskih politika i suzbijanja ilegalnih aktivnosti vezanih uz kulturna dobra i umjetnine.

7. LITERATURA

- Alkier, R., Radović Nimac, K., Lipovac, S. (2016). Security in European tourism with particular attention paid to the Republic of Croatia. U: Obralić, M., Mekić, E. (ur.), *International Conference of Economic and Social Studies (ICESoS)*. Sarajevo: International Burch University, 353 - 365.
- Anić, Š., Klaić, N., Domović, Ž. (2002). *Rječnik stranih riječi: tuđice, posuđenice, izrazi, kratice, fraze*. Zagreb: Sani – plus.
- Bowman, B.A. (2008). Transnational crimes against culture: Looting at archaeological sites and the "grey" market in antiquities. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 24 (3), 225–242.
- Brodie, N. (2014). The antiquities market: It's all in the price. *Heritage & Society*, 7 (1), 32–46.
- Brodie, N. (2015). Historical and social perspectives on the regulation of the international trade in the archeological objects: The examples of Greece and India. *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, 38 (4), 1051–1067.
- Brodie, N. (2015a). Why is no one talking about Libya's cultural destruction? *Near Eastern Archeology*, 78 (3), 212–217. doi:<https://doi.org/10.5615/neareastarch.78.3.0212>

- Brodie, N. (2015b). Syria and its regional neighbours: A case of cultural property protection policy failure? *International Journal of Cultural Property*, 22 (2-3), 317–335. doi: <https://doi.org/10.1017/S0940739115000144>
- Brodie, N. (2017). The role of conservators in facilitating the theft and trafficking of cultural objects: the case of a seized Libyan statue. *Libyan studies*, 48, 117–123.
- Brodie, N., Mackenzie, S. (2014). Trafficking cultural objects: Introduction. *European Journal On Criminal Policy And Research* (early online publication), 20, 421-426.
- Bulat, I. (2011). *Kriminološka obrada kaznenih djela na štetu kulturnih dobara s osvrtom na podmorski dio šibenskog akvatorija*. Specijalistički rad. Visoka policijska škola, Zagreb
- Cajner Mraović, I., Vrbić, J. (1998). Organizirani kriminalitet u svezi s kulturnim dobrima. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 5 (2), 681-722.
- Chang, D. (2006). Stealing beauty: Stopping the madness of illicit art trafficking. *Houston Journal of International Law*, 28 (3), 829-869.
- Chong, M.T. (2016). *To what extent can the nature of public museums or galleries be utilised to prevent art theft*. 30-Credit dissertation. St. Andrews: University of St. Andrews.
- Coomber, J. (2013). *A quantitative study of the economic effects of art theft on art prices and returns*. Master's thesis. Rotterdam: Erasmus university.
- Daab, J. (2010). Art Fraud: Deflecting Prosecutorial Intervention Away from the Defective Art Product. *Journal of Art Crime*, 4, 13 – 23.
- Dietzler, J. (2013). On "organized crime" in the illicit antiquities trade: Moving beyond the definitional debate. *Trends In Organized Crime*, 16 (3), 329–342.
- Dobovšek, B., Charney, N., Vučko, S. (2009). Art crime archives. *Journal of Art Crime*, 2(1), 25–34.
- Dobovšek, B., Slak, B. (2012). The significance of studying and investigation art crime: Old reasons, new world. *Varstvoslovje - Journal of criminal justice and security*, 13(4), 392–405.
- Dulibić, F. (2015). Legalizacija i pokretanje tržišta umjetnina u Hrvatskoj. U: V. Turković, A. Novina (ur). *Umjetnost i tržište: Vrednovanje umjetničkih djela u tržišnoj ekonomiji* (str. 85-92). Zagreb: Akademija likovnih umjetnosti.

- Durney, M., Proulx, B. (2011). Art crime: A brief introduction. *Crime Law and Social Change*, 56(2), 115–132.
- Gill, D.W.J. (2017). The market for ancient art. U: Moshenska, G. (ur.) *Key Concepts in Public Archaeology*. London: UCL Press, 187 - 200.
- Hanson, V. (2015). *Looted antiquities: Economic opportunity for terrorists*. Senior theses and capstone projects. San Rafael: Dominican University of California.
- Ivković, M. (2018). *Kriminalitet u svezi s kulturnim dobrima*. Diplomski rad. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.
- Kazneni zakon. *Narodne novine* 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19
- Korać H., Amidžić, M. (2014). Krijumčarenje i ilegalna trgovina kulturnim dobrima. *Pravne teme*, 4, 132–144.
- Kos, H. (2012). Pojavni oblici međunarodnog gospodarskog kriminaliteta kao čimbenik nacionalne ekonomije. *Međunarodne studije*, 12 (3/4), 155-181.
- Kursar Trček, A. (2002). *Vrste kaznivih dejanj zoper umetnine*. U: Pagon, M. (ur.) *Dnevi varstvoslovja*. Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola, 48-60.
- Mackenzie, S. (2009). Identifying and preventing opportunities for organized crime in the international antiquities market. U: Manacorda, S. (ur.) *Organized crime in art and antiquities*. Milan: International Scientific and Professional Advisory Council of the United Nations Crime Prevention and Criminal Justice Programme, 41 - 62.
- Mackenzie, S. (2011). Illicit deals in cultural objects as crimes of the powerful. *Crime, Law and Social Change*, 56, 133-53.
- Manacorda, S. (2011). Criminal law protection of cultural heritage: An international perspective. U: Manacorda, S., Chappell, D. (ur.) *Crime in the art and antiquities world: illegal trafficking in cultural property*. New York: Springer, 17 - 51.
- Marić, I., Validžija, I. (2013). Istraživanje podrijetla umjetnina u Museum of fine arts u Bostonu. *Informatica museologica*, 43(1-4). 209-213.
- Meštrović, N. (2015). Pregled istraživanja kriminaliteta vezanog uz arheološke artefakte. *Policija i sigurnost*, 24(2), 163–177.
- Meštrović, N. (2017). Zaštita kulturnih dobara. *Policija i sigurnost*, 26(1), 58–65.

- Nemeth, E. (2007). Cultural security: The evolving role of art in international security. *Terrorism and political violence*, 19(1), 18–42.
- Pantič, N. (2012). *Organizirana kriminaliteta v zvezi z umetninami - analize izbranih primerov*. Diplomsko delo. Maribor: Fakulteta za varnostne vede.
- Passass, N., Proulx, B.B. (2011). Overview of Crimes and Antiquities. U: Manacorda S., Chappell D. (ur.) *Crime in the art and antiquities world: Illegal trafficking in cultural property*. New York: Springer, 51 - 67.
- Pečnjak, D., Bartulin, D. (2013). Definicije umjetnosti i formalizam. *Bogoslovska smotra*, 83, 2, 375 –390
- Poljanec, K. (2012). *Pravni promet materijalnim kulturnim dobrima u svjetlu europskog i hrvatskog prava*. Diplomski rad. Zagreb: Pravni fakultet.
- Rikalović, G., Mikić, H., Molnar, D. (2013). Pretpostavke i mogućnosti formiranja i funkcionisanja tržišta umjetničkih dela na prostoru Zapadnog Balkana. *Ekonomski vidici*, 18(2-3), 429–450.
- Sargent, M., Marrone, J.V., Evans, A., Lilly B., Nemeth, E. i Dalzell, S. (2020). *Tracking and Disrupting the Illicit Antiquities Trade with Open-Source Data*. RAND Corporation, Santa Monica, California.
- Taylor, E. (2014). *Art crime and non-government organizations. Capstone thesis*. Rome: The American university of Rome.
- UNESCO Konvencija o mjerama za zabranu i sprječavanje nedozvoljenog uvoza, izvoza i prijenosa vlasništva kulturnih dobara. *Narodne novine*, Međunarodni ugovori, 12/93
- Unković, N., Kursan Milaković, I. (2015). Tržišni okvir vrednovanja umjetničkog djela: perspektiva kupca/potrošača. U: Turković, V., Kursan Milaković, I. (ur.) *Umjetnost i tržište: vrednovanje umjetničkih djela u tržišnoj ekonomiji*. Zagreb: Akademija likovnih umjetnosti, 47 - 66 .
- Veres, Z. (2014). The fight against illicit trafficking of cultural property: the 1970 Unesco convention and the 1995 Unidroit convention. *Santa Clara Journal of International Law*, 12(2), 91–114.
- Vrbić, J. (2012). Glava XV. *Istraživanje kaznenih djela na štetu kulturne baštine*. U: Pavišić, B., Veić, P., Modly, D. *Kriminalistika*, knjiga 2. Rijeka: Dušević&Kršovnik, 270 - 284.

- Vučko, S. (2011). Kriminaliteta zoper umetnine in financiranje terorizma. U: Pavšič Mrevlje, T. (ur.) 11. *Smernice Sodobnega Varstvoslovja: Zbornik Prispevkov*. Ljubljana: Fakulteta za varnostnevede. 20 - 27
- Vudrag, F. (2016). *Privatne galerije u Zagrebu koje su pokrenute od 1990. do danas, specijalizirane za umjetnost 20. i 21. stoljeća*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Wylly, M. J. (2014). *Motives of art theft: A social contextual perspective of value*. Doctoral disertation. Tallahassee: Florida State University.

Online izvori:

- Centar protiv krijumčarenja umjetnina. (2010). Priručnik: Ilegalna trgovina umjetninama u Bosni i Hercegovini. Dostupno na: http://www.cpk.org/wp-content/uploads/2016/10/Prirucnik_web.pdf, preuzeto 10.11.2017.
- Art Theft. Dostupno na: <https://www.fbi.gov/investigate/violent-crime/art-theft>, preuzeto 27.01.2018.

FEATURES AND POSSIBILITIES OF PREVENTION OF CRIMES RELATED TO CULTURAL GOODS AND WORKS OF ART

Professional paper

Marija IVKOVIĆ
Dalibor DOLEŽAL

ABSTRACT

The inspiration for the paper and the problem(s) that the paper addresses: Crime related to cultural goods and arts is a global phenomenon that ranks high fourth in terms of monetary gains just behind the illegal arms, drugs and money laundering. All previous research in this area has shown that this is an extremely complex problem that requires the cooperation of several different stakeholders and the improvement of the existing approach to solving this phenomenon. Although this is a very serious criminological phenomenon, research in this area is mostly focused on identifying key problems, and less on finding ways to solve these problems.

The goals of the paper (scientific and/or social): The aim of this paper is to present the current knowledge on crime related to cultural goods and arts and to present some of the possibilities for prevention in this area.

Methodology/Design: For the purposes of this paper, the method of traditional literature review was used.

Research/the paper limitations: The paper is of a theoretical character and the description of the peculiarities and possibilities for prevention activities is largely related to the Republic of Croatia.

Results/findings: Previous research has shown that many people who are not necessarily members of organized crime are involved in the process of illegal trafficking in art and cultural goods. In addition to shortcomings in terms of legislation, the problem is insufficiently trained and under capacitated professional staff, especially police officers, who would recognize cases of illegal trade in works of art and cultural property.

General conclusion: Previous research has mostly successfully identified various features and issues of crime related to works of art and cultural property. However, more research is needed to find ways for more successful prevention of this phenomenon. In Croatia, but also in the Balkans, more research is also needed given the geographical importance in terms of international transit and the

presence of numerous works of art that can become the target of perpetrators.

Research/the paper justifiability: Crime related to cultural goods and works of art is a global phenomenon with a lack of research in the field of prevention.

Key words

crime, art, cultural goods, prevention

O autoru/ima

Marija Ivković, prof. socijalni pedagog,

e-mail: marija.ivkovic01@gmail.com

Dalibor Doležal, docent, Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.

E-mail: dalibor.dolezal@unizg.erf.hr